Kenyeres Zoltán

Egy barátság kezdetei

Babits Mihály és Illyés Gyula (1927–1928)

A művészetek történetében szeretünk triászokat és párosokat megnevezni. Leonardo – Raffaello – Michelangelo, Bach – Beethoven – Mozart (ebben a sorrendben, mert az alliterációval így jobban hangzik), Byron – Shelley – Keats, Tolsztoj – Dosztojevszkij – Turgenyev (Turgenyev neve később elhomályosodott és helyére Csehov került be a triászba). Én még kisiskolás koromban azt is hallottam, hogy Petőfi – Arany – Tompa. Tompa Mihály neve aztán hamar kikerült a tananyagból, és maradt a páros: Petőfi – Arany, mert a triász mellett a páros is kedvelt összekapcsolási eljárás. Balzac – Zola, Baudelaire – Verlaine, Puskin – Lermontov, Bartók – Kodály, Babits – Kosztolányi, Juhász Ferenc – Nagy László, Tandori – Esterházy stb. A kérdés, amivel egy ideje foglalkozom, és amivel nem tudok dűlőre jutni, az az, hogy nem lehet-e ilyen összekapcsolható névpár Babits Mihály és Illyés Gyula. Ma már mindkettőjükről hatalmas, szerteágazó, szinte áttekinthetetlen szakirodalom áll rendelkezésünkre. (Babits oldaláról szeretném kiemelni Rába György könyvét és a kritikai kiadás munkálatait, Illyés oldaláról pedig N. Horváth Béla tavaly teljessé vált kétkötetes monográfiáját.)

Tehát: Babits és Illyés. Sokat tudunk kettőjük személyes kapcsolatáról és kettejük szellemi kapcsolatáról is. Most megismerkedésük első éveiről szeretnék néhány szót szólni.

*

Ha Illyés Gyula a szerencse fia volt – és az volt –, akkor Babitsról az ellenkezőjét lehet elmondani. Illyés, miként írja, „gránátos” termetet örökölt pusztai őseitől, magas, erős fiú volt, a pusztai cselédségből nem a cseléd-alázatosságot örökölte, hanem azok magabiztosságát, akik tudnak bánni a lovakkal, és valamikor, ha kellett, elbántak a farkasokkal is. Nyomorúságos gyerekkorát és gyerekkorának nyomorúságos környezetét remek humorral írta meg a *Puszták népé*ben – igen, humorral, amiről érdemes lenne külön értekezni. A humor erősebb és több, mint a felháborodás. A humor mindig fölébe emel annak, amin humorizálunk, a humorban fölény van. Illyésben volt humor és volt fölény. Emlékszem, egyszer kis csoportba verődve álldogáltunk fiatal írók, irodalmárok az Írószövetség valamilyen rendezvényének szünetében. Illyés egy pillanatra odajött hozzánk, és kezet fogott velünk. Egy fejedelem jött oda.

Evvel szemben szegény Babits vékony dongájú, beteges kisfiú volt, ha megfújta a szél, ágynak esett, a legkisebb volt az osztályban, a legügyetlenebb tornász, az első sorozáson mindjárt felmentették mint fizikailag alkalmatlant a katonai szolgálat alól.[1] Fél életét betegségekkel küszködve töltötte el. Nehezen oldódó, feszült, ideges ember volt. Nehéz elképzelni, hogy társaságban tréfákat mondott volna mosolyogva, pohárral a kezében. Amikor Gelléri Andor Endre megkapta a 3000 pengős nagydíjat, és Babits sápadt arcába nézett, egy szenvedő zsarnokot látott benne.[2] A fiatalabb írók, költők inkább haragudtak rá, és inkább féltek tőle, minthogy szerették volna. És persze hízelegtek neki, a *Nyugat* szerkesztőjének, a Baumgarten Alapítvány ha nem is korlátlan, de majdnem korlátlan urának.

Illyés már iskolás korában találkozott egyszer vele, tanáros pedantériával bezavarta az osztályba,[3] amit ő évtizedekre megjegyzett magának, de nem biztos, hogy a tanár úr is emlékezett a folyosón tébláboló kisdiákra. 1926-tól kezdve azonban feltehetően tudhatott róla, ha olvasta a bécsi magyar emigráció kiadványait, folyóiratait vagy Kassák *Dokumentum*át, ahol Párizsból hazajövet megjelent néhány írása, sőt, verse is. 1927-ben azonban már bizonyíthatóan ismerte az Illyés nevet. Gellért Oszkár 1927. március 18-i keltezéssel levelet kapott Füst Milántól,[4] aki ezúttal nem panaszkodott, nem is előleget kért, hanem egy ifjú költőre hívta fel Gellért, s rajta keresztül Babits és a *Nyugat* figyelmét. Illyés volt a szerencsés ifjú.

A protezsálás jól sikerült, novemberben már meg is jelent Illyés első írása a *Nyugat*ban, még nem vers, hanem egy terjedelmes könyvismertetés Duhamel *Le voyage de Moscou* című könyvéről. Első verse a *Nyugat*ban csak a következő évben, az 1928. január 16-i számban kapott helyet, egy hétrészes hosszú költemény *Szülőföldem* címmel, négy kerek oldalt tett ki a folyóiratban. Ezt azért is fontos megjegyezni, mert akkortájt vagy néhány héttel később került sor személyes megismerkedésükre Babitscsal, egy esős hétfői délután. Babitsék akkor a Reviczky utcában laktak, és hétfő délutánonként egész sereg fiatal író gyűlt össze náluk, beszélgettek a mesterrel, mutogatták az írásaikat. Hívták őket, vagy József Attilának

---

[1] GÁL István, *Babits Mihály: Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, Bp., Argumentum, 2003, 344–345. – SIPOS Lajos, *A betegség metaforizációja Babits költészetében = „…kínok és álmok közt…": Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai, 2004 (Babits könyvtár), 285.

[2] GELLÉRI Andor Endre, *Egy önérzet története*, Új Hang, 5 (1956), 3–4. sz., 48.

[3] GARA László, *Az ismeretlen Illyés*, Washington, Occidental Press, 1965, 15–16.

[4] GELLÉRT Oszkár, *Egy író élete*, I, Bp., Bibliotheca, 1962, 61–62. – TÜSKÉS Tibor, *Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi, 1983 (Arcok és vallomások), 105.

jutott eszébe a gondolat, hogy elviszi Illyést egy ilyen hétfői szeánszra: mindenesetre Illyés húzódozott, le akarta mondani a megbeszélt időpontot. Nem sejtette, hogy írói életének fordulópontja következik.[5] József Attila hamarosan kizárta magát a mester szívéből, kizárta magát a Baumgarten-kedvezményekből is, ellenség lett belőle. Tragikus történet. Illyés pedig lassan-lassan, vagy nem is olyan lassan bensőséges, szinte apa-fiúi kapcsolatba került Babitscsal, aki végül, végakarata szerint rátestálta folyóiratát, a *Nyugat*ot.

De térjünk még vissza 1928-ba. Abban az évben jelent meg Babits *Versek* című gyűjteményes kötete az Athenaeum kiadónál, és akkor jelent meg Illyés első verseskötete is, a *Nehéz föld*. Illyés kis füzete karácsony táján jött ki a nyomdából, Babits kötetéről pedig már méltató tanulmányt közölt a *Nyugat* a december 16-i számában, tehát időben nem messze jelent meg egymástól a két könyv. Babitsnak nyilván nem kellett segíteni abban, hogy megjelentesse kötetét, őt szívesen látta bármelyik kiadó, de Illyésnek még segítségre volt szüksége. Neki Osvát Ernő segített: gondolnánk, a Nyugat Kiadónál, de a Nyugat Kiadó állandó bajban volt, és örökös pénzszűkében vergődött. Osvát talán nem is annyira a fiatalok pártolásából segített Illyésnek, hanem egy terhet akart levenni saját kiadójáról. Ígérte, keres más kiadót, három napig járta a várost, vitte magával Illyést, de hasztalan. Végül maradt mégis a Nyugat, a filléreket is megszámoló, szellemileg oly hatalmas, de anyagi vállalkozásként, részvénytársaságként állandóan veszteséges Nyugat.[6]

Babits könyvéről, a *Versek* című gyűjteményről az említett méltató tanulmányt Illyés Gyula írta. Írása a folyóiratszám élén állt, vele kezdődött a lap, olyan volt, mint egy vezércikk.[7] Babits az előző esztendőben ünnepelte pályafutásának negyedszázados évfordulóját, a gyűjteményes kötetet még ebből az alkalomból állította össze: ebben volt benne addigi költői életműve. Sem neki, sem Ignotusnak, aki főszerkesztőként jegyezte a lapot, sem Osvátnak és a szerkesztőségnek nem volt mindegy, ki ír róla. Hogy esett a választásuk éppen a fiatal, pályakezdő Illyésre, nem tudjuk.

---

[5] *Babits Mihály és Illyés Gyula levelezése: Dokumentumok 1929–1941*, összeáll. TAKÁCS Mária, Szekszárd, Tolna Megyei Könyvtár, 6-7. A szakirodalomban decemberi dátumot is találunk a találkozás időpontjára. 1992.Szabolcsi Miklós az első találkozását 1938. decemberére teszi, ezt erősíti meg Illyés Mária is.SZABOLCSI Miklós, *„Kemény a menny": József Attila élete és pályája*, Bp., Akadémiai, 1992 (Irodalomtörténeti könyvtár), 366. Illyés Másia: *Kronológia 1902-1933*. In: *Illyés Gyula válogatott levelezése 1813-1933*.Vál.szerk. Illyés Mária Bp. MMA 1925. 547 – VASY Géza, *Illyés Gyula Babitsról*. In: *Közelítések…: Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, szerk. NÉDLI Balázs, PIENTÁK Attila, SIPOS Lajos, Bp., Savaria University Press, 2008 (Babits kiskönyvtár, 411.

[6] VASY Géza, *Illyés Gyula*, Bp., Elektra Kiadóház, 2002 (Élet-kép), 65.

[7] ILLYÉS Gyula, *„Az istenek halnak, az ember él": Babits Mihály új versei*, Nyugat, 21 (1928), 23. sz. (december 1.), 703–709.

Azt tudjuk csak, hogy Illyés hibátlanul teljesítette a feladatot. „Minő" – evvel a szóval kezdődött a méltató elemzés, s már ez az első szó jelezte, milyen regiszterben fog folytatódni, és a minden rezdülésre érzékeny Babitsnak aligha kellett aggódnia. Osvát ezúttal nem adott volna közre olyan kritikát, amivel megbántotta volna. Nem illik ilyesmit feltételezni, de bizonyára Illyés is tudta, mi az ő pályáját illető tét, az a tét, amivel szegény József Attila nem törődött, amikor két évvel később szétcincálta Babits verseit, és átírta őket a maga ízlése szerint. Illyés egyetlen gáncsoskodó félmondatot sem írt le, és mégsem üres dicséreteteket sorolt, hanem olyan jelenségeket és jellegzetességeket vett észre, amelyek ma is megállják a helyüket a Babits-szakirodalomban.

Egy karaktervonásokat megőrző átalakulás történetét mutatta be, amely a záróciklusban közölt versekkel érte el addigi csúcsát. Az összeállítás az addig megjelent kötetek sorrendjében közölte Babits verseit, a kötetcímekből cikluscímek lettek a tanulmány érvelési sorrendjében: *Levelek Irisz koszorújából*; *Herceg, hátha megjön a tél is* stb. – a záróciklus pedig az *Az istenek halnak, az ember él* címet kapta. Babitsnak addig még ilyen című kötete nem volt, ebben szerepeltek az 1925 után keletkezett versei (*A gazda bekeríti a házát; Cigány a siralomházban; Psychoanalysis Christiana; Kabátdobós, kalaphajítós* stb.). Ezt a ciklust aztán Babits a következő esztendőben, 1929-ben kiemelte a gyűjteményes kötetből, és önállóan közreadta az Athenaeumnál egy 64 lapos kis füzetben. Ez volt az a verseskönyv, amiről még egy évvel később, 1930-ban József Attila az említett kritikáját írta: a magyar kritikatörténet egyik leghíresebb írását, amiről rengeteget értekeztek, rengeteget vitatkoztak írók, költők, irodalmárok az elmúlt öt év híján száz esztendőben. Valamikor, évtizedekkel ezelőtt én is írtam róla, és József Attila alapmódszerét a Kosztolányiéhoz hasonlítottam, aki avval próbálta detronizálni Adyt, hogy nem lehet az irodalom vezére az, aki rossz verseket ír. Ám kiragadott idézetekkel nem lehetett aláásni Ady tekintélyét, és ez nem sikerülhetett József Attilának sem Babitscsal szemben.[8]

Illyésnek viszont sikerült Babits költészetét új megvilágításba helyeznie avval, hogy ő nem esetleges versépítési hibákat vont kritika alá, hanem egy felülemelkedő és általánosan affirmáló fogalmat keresett. Korszerű-e Babits költészete? Ezt kérdezte.

Magyarul a korszerűség nem egészen azt jelenti, mint a modernség. Mindkettő viszonyítási szó, a modern a humanitások területén (nem a technikában) a klasszikussal áll szemben, egy múltbeli, már elfogadottal

[8] KENYERES Zoltán, *Gondolkodó irodalom*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 87–123.

veti egybe a mostanit, tehát történeti, időbeli terminus. A korszerű, pedig azt jelenti, hogy ott tart-e – esetünkben Babits költészete –, ahová a saját kora eljutott, tehát inkább térbeli a széttekintés. Az 1920-as évek közepén, második felében az európai költészet feladta az esztétizmus világnélküliségét, másfelől kezdett eltávolodni az avantgárd mozgalmak utópikus világtételezéseitől is. Átalakulási stádiumának egy fő ismérve az volt, hogy visszahozta vonzáskörébe a klasszicizmust, és felfüggesztette a versek építőelemeinek transzcendens értelmét. Vagyis a szimbolista képszerkesztésnek azt az eljárását, hogy a jelentést a tapasztalaton és értelmen túlra helyezte át.

Mindezeknek az értelmében Illyés a tanulmányának gondolatmenetét egy leválasztási ív mentén alakította ki. Először leválasztotta Babits költészetét a l'art pour l'art esztétikájáról. Azt írta, Babits már első köteteiben sem pusztán formaművész volt. És nem volt úgynevezett irodalmi író sem: az irodalmi író úgy képzeli, hogy az egész földet könyvlapok borítják, és a verseknek ezekre a könyvlapokra kell utalniuk, nem pedig arra az élő világra, ami a könyvlapok alatt van. Emlékszünk, Kosztolányi egy életre megsértődött Adyra, amikor irodalmi írónak nevezte. Illyés kikerülte ezt az érzékeny pontot, és Babits verseinek képi valóságairól írt, verseinek formai értelemben is a valóságvonatkozásait emelte ki. Evvel összefüggésben leválasztotta Babitsot a szimbolizmusról is. A szimbolista költői kép lehet bármilyen érdekes, bizarr és láttató, értelme soha nem rögzíthető. Már én teszem hozzá: a „rab gólya" Arany versének a kontextusában kétségtelenül a rab nemzetet jeleni, de a „fekete zongora" jelentése nem nevezhető meg, bármennyien próbálkoztak vele. A szimbólum lényege a jelentés-transzcendencia. Babits a *Versek* záróciklusában, tehát az 1925 után írott verseiben – Illyés szerint – már egy konkrétabb, tárgyiasabb képrendszer kidolgozására törekedett. Nem tudom, Illyés a maga francia versélményeivel ismerte-e az akkoriban elterjedőben lévő „neue Sachlichkeit" fogalmát, de az ő értelmezése szerint Babits már ilyesmivel kísérletezett. Sőt, ő volt az első, aki elfordult a „költészet szimbolisztikus, misztikus szépségeitől".[9]

Evvel az elfordulással azonban nem csökkent a versekben a képalkotás szerepe, hanem még szervesebb része lett a gondolatvitelnek. Illyés idézett egy Jean Epstein nevű francia esztétát, aki:

> stopper-órával kezében, kiszámította, hogy egyforma gyorsaságú olvasásnál hány másodpercenként következik egy-egy kép az átlagos klasszikus, romantikus, szimbolista vagy poszt-szimbolista versben.

[9] ILLYÉS, *i. m.*, 704.

> Megállapította, hogy a korunkban írt versekben átlag négy és félszer több a kép, mint az egy századdal ezelőttiekben. Babits költői képeit nem lehetne számolni. Úgy egymásba fonódnak, a vers hullámzásában úgy csillannak, s a hullámzásba úgy beletartoznak, mint a patak habjainak villogása.[10]

Illyés leválasztotta Babits költészetét a l'art pour l'art -ról, leválasztotta a puszta esztétizmusról, leválasztotta a szimbolizmusról, aztán leválasztotta a közhely-katolicizmusról, és leválasztotta a közhely-magyarkodásról is. Katolicizmusáról azt írta:

> Igazi keresztény: földön hívő és nem égben ember. […] Babits költészetében nincs misztikus elkalandozás. […] S e költészet embertartalma is ilyen földön élő hívők egysége felé irányul. […] Katholikus szellem, görög szellem, humanitás; minden csak analógia. Mindegyiket megtaláljuk Babits költészetében, de csak mint részeket egy újabb szellem-egységben. Babits karaktere tipikusan magyar. Tegyük hozzá ismét, szomorúan, hogy ezt a magyarázatot hozzá kell fűzni: Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Kemény magyarságára gondolva értelmezzük ezt a szót. Ez a magyarság az ő tradíciója. Amit az előbbiek is már tradícióként kaptak.[11]

Ez történt 1928-ban, de kettejük története folytatódott tovább, Illyés második verseskötete, a *Sarjúrendek* 1931-ben jelent meg, egy évre rá követte a harmadik, a *Három öreg*, Illyés első költői remekműve. Olyan volt, mintha a *Puszták népé*nek lett volna verses előjátéka. Ezt a harmadikat már Babits méltatta a *Nyugat*ban, és bensőséges szeretettel írt róla.

---

[10] *Uo.*, 708.

[11] *Uo.*, 705.